

Om språkvitenskapen som forståelsesbasert, analytisk vitenskap: Et metateoretisk essay

Tor Arne Haugen

Sammendrag: Hvilken type vitenskap er språkvitenskapen? I språkvitenskapen kommer vi ikke utenom intuitiv forståelse av språklige ytringer. Det argumenteres derfor for at språkvitenskapen har en intuitiv basis som er felles for alle teoretiske rammeverk, samtidig som språkvitenskapen som vitenskap best kan beskrives som analytisk, med kvalitativ språklig analyse som det viktigste grunnlaget. Det er en sjeldenhet at forholdet mellom intuisjoner og analysene de danner grunnlag for, diskuteres eksplisitt. Målet med denne artikkelen er å belyse hvordan disse begrepene kan forstås i forhold til hverandre i språkvitenskapen, og hva psykologisk forskning kan fortelle oss om intuitive og analytiske tankeprosesser. Det diskuteres også hva ulike teoretiske rammeverk har felles og hvordan de skiller seg fra hverandre gjennom ulike analytiske begreper.

Nøkkelord: analytisk tenking, forståelse, intuisjon, metaspråk, normativitet, språkvitenskapelig analyse

Keywords: analytical thinking, intuition, linguistic analysis, metalanguage, normativity, understanding

Innledning

I språkvitenskapen kommer vi ikke utenom intuitiv forståelse av og reflekterende og rekonstruerende analyse av språklige ytringer. Til tross for dette er det sjelden forholdet mellom intuisjoner og de analysene de danner grunnlag for, diskuteres eksplisitt. Formålet med denne artikkelen er å belyse hvordan intuitive vurderinger og analyse kan forstås i forhold til hverandre i språkvitenskapen, med et sideblikk til psykologisk

Sitering av denne artikkelen: Haugen, T. A. (2021). Om språkvitenskapen som forståelsesbasert, analytisk vitenskap: Et metateoretisk essay. I T. A. Haugen, S.-A. Myklebost, S. J. Helset, & E. Brunstad (Red.), *Språk, tekst og medvit* (s. 11–46). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.146>
License: CC-BY 4.0

forskning omkring slike tankeprosesser. Det vil også bli argumentert for at språkets sosiale dimensjon og dets *normativitet* er et sentralt grunnlag både for intuitiv forståelse og for metaspråk som benyttes i analyse. Som Mäkilähde et al. (2019, s. 1) peker på, blir den normative dimensjonen ved språk ofte oversett, og det er en fare for at det normative (som ikke må blandes sammen med det preskriptive) blir sett som en motsetning til språkvitenskapen som en deskriptiv vitenskap, jf. Harder (2010, s. 278). Samtidig har språk en grunnleggende kognitiv dimensjon, og uten persepsjon og konseptualisering av en felles fysisk verden, kan ikke normer etableres.

Til grunn for språkvitenskapen ligger både intuitive og analytiske tankeprosesser, og med *analyse* menes her konseptuell-strukturell analyse, som vi også kan kalle kvalitativ analyse: beskrivelse av strukturen og betydninga til språklige enheter, det å gjennom metaspråket til et bestemt teoretisk rammeverk eksplisere hvordan deler settes sammen til større helheter og hvordan betydning koples til uttrykk. Med Habermas (1979) kan vi si at språkvitenskapen i stor grad er en *rekonstruerende* vitenskap, og skille mellom den *know-how* som gjør språkbrukere i stand til å bruke språk og den *know that* språkvitenskapen frambringer gjennom eksplikasjon av strukturer og mening.

Slike rekonstruerende analyser må være i tråd med de intuitive vurderingene som ligger til grunn for dem, men kan like fullt gjøres fra mange ulike perspektiver. Språkvitenskapelig analyse kan relateres til ulike andre vitenskapelige disipliner som psykologi, sosiologi, fysiologi, biologi, nevrologi og informatikk (*computer science*), men det vil bli argumentert for at de kvalitative (og dermed forståelsesbaserte) analysene av språklige enheter er kjernen i språkvitenskapen. Intuitiv forståelse er ikke i seg selv empirisk, om man med empirisk forstår testbar på grunnlag av forekomster i tid og rom (jf. Itkonen, 1981, s. 133). Dette betyr dog ikke at språkvitenskapen ikke svarer på mange empiriske spørsmål, eller at datagrunnlaget som ligger til grunn for den kvalitative analysen, ikke er empirisk.

Går vi til naturvitenskapene, som for mange er det store forbildet innenfor vitenskapene, er de i sin kjerne empiriske vitenskaper som bygger på observasjon. Generelt kan vi si at fonetikken er den språkvitenskapelige

disiplinen som har mest til felles med naturvitenskapen, siden man her studerer fysiske og fysiologiske egenskaper ved språklyder som ikke i seg selv har noen betydningsside; jo større rolle betydning spiller, jo verre er det å holde seg til rent naturvitenskapelige tilnæringer. Når betydning kommer inn i bildet, kommer man ikke utenom *forståelse* av de strukturene man studerer. Like fullt har det naturvitenskapelige paradigmet utvilsomt vært, og er, en viktig premissleverandør også for hvordan mange lingvister forstår sitt studieobjekt og sine metoder.

Marantz (2005, s. 432) søker for eksempel å plassere den generative lingvistikken innafor kognitiv nevrovitenskap, og hevder at «judgments of, e.g., grammaticality **are** behavioral data, and the connection between such data and linguistic theory should follow the standard scientific methodology of cognitive science». Intuitive vurderinger, i dette tilfellet av eksempelsetningers grammatikalitet, blir altså forstått som eksperiment der man kan observere resultatene av disse som handlinger i tid og rom. Han anfører videre at «[w]hen properly construed, all judgments of well-formedness and of possible sound/meaning connections are measured behavioral data from experimental subjects» (Marantz, 2005, s. 436). Det er imidlertid verdt å stille spørsmål ved om lingvistens egne og informanternes grammatikalitetsvurderinger kan forstås som eksperiment med observerbare resultater, slik Marantz (2005) hevder.

Når en informant, presentert for en eksempelsetning, svarer på om en setning er grammatisk eller ikke, bruker vedkommende sin intuitive tilgang til språket det gjelder, til å svare på dette. Svaret kan selvsagt observeres og nedtegnes, men selve intuisjonen er mental, og kan ikke observeres. Man må skille mellom selve intuisjonen og rapporten om denne, jf. også Fiengo (2003, s. 255). Mens naturviteren gjerne abstraherer vekk det observerende subjektet og dermed forstår det slik at hen observerer en uavhengig eksisterende verden, er forholdet mellom den observerende og setningen det skal tas stilling til, et forhold i bevissheten til den observerende, som i sin egen bevissthet tar intuitiv stilling til setningen ved hjelp av representasjoner tilegna som deltaker i det aktuelle språksamfunnet.

I den fysiske verden naturviteren studerer, ligger for eksempel snøen utafor vinduet til kontoret der uavhengig av min persepsjon av den. I og

med at det samtidig regner, kan jeg, på bakgrunn av enkel naturvitenskapelige kunnskap, stille opp en hypotese om at temperaturen i snøen må være relativt høy. Jeg kan så gå ut med et termometer og måle den nøyaktige temperaturen. Gjennom måling og observasjon kan jeg med andre ord få verifisert om hypotesen stemmer eller ikke. Spør jeg derimot om en enkel setning som *Snøen ligger utafor kontoret* er grammatisk eller ikke, vet jeg umiddelbart at det er den. Dette er intuitivt gitt, og kan sammenlignes med at vi umiddelbart vet at $2 + 2 = 4$ når vi har lært enkel matematikk. Merk at vi, som Itkonen (1978, kap. 6) poengterer, ikke kan gjøre noen observasjon for å få bekrefta eller avkrefta at eksempelsetningen er grammatisk, men jeg kan selvsagt rapportere om oppfatningen i denne artikkelen, og rapporten kan i en viss forstand observeres; teksten foreligger og kan leses. Samtidig er ikke dette en observasjon av samme type som i naturvitenskapelig forskning. Dersom snøen i det enkle eksempelet over viser seg å holde en lågere temperatur enn antatt, vil denne observasjonen avkrefta hypotesen. For eksempelsetningen finnes det ikke noen slik mulig observasjon. Man kan selvfølgelig søke i et korpus for å finne ut om setningen noen gang er ytra, og i så fall hvor frekvent, men det vil ikke kunne rokke ved intuisjonen at setningen er grammatisk. I språkvitenskapen er det således ikke intuisjonene i seg selv som er empiriske (selv om man selvfølgelig kan undersøke om ulike informanternes intuisjoner sammenfaller), men datagrunnlaget som legges til grunn for analysene, kan selvfølgelig være det.

Et avgjørende grunnlag for å forstå intuitive oppfatninger av språklige ytringer der de vurderes som rett (ev. akseptable) eller feil (ev. uakseptable) er at språk er grunnleggende normativt, noe Itkonen (1978, 2008, 2019) har vært en sentral forsvarer for, jf. også Bartsch (1987). Språklige ytringer vurderes i forhold til normal språkbruk, som i prinsippet kunne vært annerledes. Jeg kan godt si *Utafor kontoret snøen ligger*, men det vil være et normbrudd. På den andre sida omdannes vann alltid til is ved 0 grader (under visse forutsetninger). Sistnevnte er ikke en norm, men en naturlov.

Uten intuitiv forståelse av ytringsmaterialet kan ikke den språklige analysen komme i gang, og vi kan heller ikke stille interessante empiriske spørsmål. For å forstå språkvitenskapens natur er det derfor avgjørende viktig å forsøke å forstå hvilke kognitive prosesser som ligger til grunn

for intuisjon, og å klargjøre forholdet mellom intuitive oppfatninger og de teoriene som gjennom refleksiv analyse konstrueres på grunnlag av dem. Selv om intuitiv tilgang til struktur og betydning er et viktig grunnlag for språkvitenskapen, er det analytiske prosessene som ligger til grunn for teoridannelser, og som gjør at vi kan gå fra å være brukere *av* språket til å være vitere *om* språket. Det er således grunnlag for å karakterisere språkvitenskapen som en forståelsesbasert, analytisk vitenskap.

For å nærme seg spørsmålet om hvordan språkvitenskapelig analyse kan forstås, er det nødvendig å gjøre dette fra et nogenlunde avklart standpunkt hva gjelder språkets ontologi, og vi legger i det følgende til grunn en forståelse av språk som et kognisjons-sosialt tegnsystem, der både den kognitive og den sosiale dimensjonen ved språk er nødvendig for å forstå språk som helhet.

Vi begynner med en diskusjon av begrepet *forståelse*, der det argumenteres for at den umiddelbare intuitive forståelsen kompetente språkbukere har, bygger på felles normer, og for at slik *sam-forståelse* er en grunnleggende forutsetning for språklig analyse. Deretter beskrives skilnader mellom umiddelbare intuitive tankeprosesser og analytisk tenking i lys av innsikter fra psykologi, og hvordan intuisjon om felles normer kan bygge på implisitt læring. Til slutt gis en analyse av forholdet mellom intuisjon og teoridanning gjennom analytisk tenking, hvor vi også, gjennom eksempler på hvordan analyser blir ulike innafor ulike teoretiske rammeverk, prøver å vise hva teoretiske rammeverk i språkvitenskapen har felles, nemlig basis i intuisjoner og kvalitativ språklig analyse som sådan, og hvilke parametre som skiller dem: (i) ulike perspektiver på studieobjektet språk og på forholdet mellom språk, språkbruker og verden og (ii) hvilke beslektede vitenskapelige domener de teoretiske rammeverka relateres til og dermed hvilke ulike analogier som foretrekkes i de metaspråklige representasjonene.

Normer og intuitiv sam-forståelse

En grunnleggende forutsetning for språkvitenskap som studerer betydningsbærende strukturer, er at informantene som er involvert, allerede har en intuitiv, før-refleksiv forståelse av språket de gir informasjon om,

selv om forståelsen hos barn og andre innlærere ikke er som hos en fullt ut kompetent språkbruker. I tillegg har lingvisten selv sin før-teoretiske forståelse av språk vedkommende er bruker av. Med *forståelse* mener vi her en umiddelbar gjenkjenning av intensjonelt eller representasjonelt innhold som på en eller annen måte kommer til *uttrykk*; vi forstår hva som er, eller i alle fall hva som kan være *ment av noen andre*. Forståelse er således *sam*-forståelse. Og som vi skal komme tilbake til, er det bare ytringer som, i alle fall til en viss grad, har *en betydning vi forstår* vi kan ha bevisste språklige intuisjoner om.

Som barn sosialiseres vi inn i et språksamfunn som allerede eksisterer, med sine konvensjonelle måter å skape forståelse på og av hva som finnes i vår livsverden og hvordan vi forholder oss til den, inkludert andre medlemmer i det samme språksamfunnet. Som Bartsch (1987, s. 174) peker på, læres konvensjoner som *normer* særlig når de overtas fra den eldre generasjonen, dvs. at konvensjonene har normativ kraft ved at de skiller mellom korrekt og ukorrekt og medfører at vi tilpasser oss språkbruken til normgivende språkbrukere. Mens konvensjoner er sosiale vaner som oppstår som løsninger på gjenkommende koordineringsproblemer (jf. Lewis, 1969), er normer av den typen vi snakker om her, konvensjoner som nettopp har normativ kraft.¹

Heideggers (1962) «Dasein» og «In-der-Welt-sein» er uttrykk for viktigheten av å bli en del av en felles livsverden, der vår væren forstås som en væren vi kastes inn i på et bestemt tidspunkt i historien, i en verden der, slik Porter og Robinson (2011, s. 61) uttrykker det, «language, culture, and institutions of life are already given, so no matter where or when we find ourselves we will always be conditioned by our own historical situatedness». Språksamfunnet vårt er et samfunn der vi allerede er *delta-kere*, og sameksistensen med andre er også et grunnleggende trekk ved vår livsverden: «while we are individuals in the world we are also social beings. In fact, for Heidegger, we cannot understand ourselves except as being-with-others and as sharing a world» (Porter & Robinson, 2011, s. 61).

1 Slike normer må ikke forveksles med preskriptive normer. Preskripsjoner som aksepteres og blir internalisert, utgjør, ved sida av konvensjoner, det andre opphavet til normer slik vi med Bartsch (1987) forstår dette begrepet.

Som nevnt i innledninga er det normative ved språk et avgjørende grunnlag for å forstå intuitive vurderinger av språklige ytringer. Normal språkbruk kunne i prinsippet vært annerledes, og en sentral faktor ved intuitive vurderinger av språklige ytringer er således ytringenes *korrekthet*, dvs. om bruken av de språklige elementene i ytringa og sammensetningen av dem er i tråd med bruken til de andre medlemmene i språksamfunnet. Dersom ytringa er i tråd med andres koplinger av språklige uttrykk med representasjonelt innhold, er den i tråd med de normene som gjelder for dette i språksamfunnet, og det er andres språkbruk som er individets grunnlag for å kalibrere sin kunnskap om disse normene, samtidig som behovet for slik kalibrering underbygger umuligheten av private språk, jf. Wittgensteins (1953/2009) argumenter for slik umulighet, som er et viktig grunnlag for Itkonens (1978, 2008) analyse av normativitet, som vi skal komme tilbake til.

Vi kan delta i språksamfunnet, ha intuitiv deltaker-forståelse, uten å reflektere over hva det innebærer og uten å reflektere over de ulike strukturene og betydningene vi bruker for å få tilgang til den forståelsen som allerede er der. Språkevnen er således grunnleggende sett ikke en bevisst *kunnskap*, men en *evne* eller *ferdighet*, og det nevrologiske grunnlaget for denne evnen er ikke noe vi har bevisst tilgang til (Bartsch, 2002). Refleksjon over *produktene* av språkevnen, dvs. språklige ytringer, kan imidlertid lede oss over i bevisst kunnskap *om* språk og kan gjøre oss til bevisste språkbrukere. Videre kan teoretisk basert *analyse* av strukturene og betydningene til ytringene og de ulike delene de består av, gi oss vitenskapelig kunnskap om språk. Slik refleksiv og rekonstruerende analyse medfører at forståelsen i seg selv språkliggjøres på en presis måte, slik at språket vendes tilbake på seg selv gjennom et metaspråk, jf. Firths (1950, s. 42) syn på språkvitenskapen som «language turned back on itself». For teoridanning er også skrifta helt sentral ved at den objektiverer og muliggjør refleksjon både over språklige ytringer og over analyser i forskerfellesskapet. Som Donald (1991) peker på, eksternaliserer skrifta minnet vårt og gjør analyse og dermed teori mulig.

Over har vi lagt stor vekt på normer og dermed den sosiale dimensjonen ved språk. I et språksamfunn vil det finnes et mangfold av normer på kryss og tvers av ulike grupper og domener (jf. Bartsch, 1987; Harder,

2010, s. 278). Samtidig har språk også en viktig kognitiv dimensjon, som også gir opphav til variasjon. Som individer har vi våre kognitive representasjoner av språk som kan variere noe fra individ til individ. Like fullt er individers opplevelse av en *felles* fysisk verden et viktig grunnlag for at normer kan etableres: Representasjoner som knyttes til språklige uttrykk, er motivert av erfaringer av verden, og språklige normer handler ikke bare om koplinger mellom uttrykk og innhold; man kan også se de kognitive perspektivene (som i kognitiv lingvistikk kalles vinklinger, eng. *construals*) på verden, som etableres som språklige betydninger, som normer (Möttönen, 2016; Zlatev, 2016). Når normene så er etablert i et språksamfunn, må individene som sosialiseres inn i språksamfunnet, lære dem, slik at individenes representasjoner av normene overlapper tilstrekkelig til at kommunikasjon er mulig. Hvordan slik læring kan skje er noe av det vi skal se nærmere på i neste del, der spørsmålet er hva psykologisk forskning kan fortelle oss om skilnader mellom intuisjon og analytisk tenking.

Intuisjon versus analytisk tenking: Perspektiver fra psykologi

Intuisjoner kan i språkvitenskapen forstås som umiddelbar forståelse og vurdering av språklige ytringer, og som det ble argumentert for over, har de sitt grunnlag i felles normer. I psykologien tar man (naturlig nok) i større grad utgangspunkt i individet når man skiller mellom intuisjon på den ene sida og analytisk tenking på den andre, men det er i prinsippet ikke noe i veien for at intuisjoner, slik de forstås i psykologien, kan deles i et fellesskap. Lieberman (2000, s. 111) peker på at «[t]here is a long, if sparse, history of associating intuition and social judgment», og han viser til Neisser (1963), som argumenterer for at intuisjoner spiller en viktig rolle i mellompersonlige relasjoner, for vurderingene våre av andre personer og for vår oppførsel overfor andre. Vi skal komme tilbake til sosialpsykologisk forskning omkring intuisjoner. Først skal vi se nærmere på hvordan begrepet intuisjon forstås i psykologisk forskning generelt.

Bruner (1960, s. 58) beskriver intuisjoner som prosesser der den tenkende har liten, om noen, bevissthet om hvordan hen kommer fram til

resultatet, og der den tenkende følgelig heller ikke kan beskrive hvordan hen kom fram til det. Samtidig bygger intuisjoner i regelen på kjennskap til det aktuelle kunnskapsområdet. Simon (1992, s. 155) skriver at «[i]ntuition is nothing more and nothing less than recognition». En situasjon gir signaler som aktiverer representasjoner lagra i langtidsmindet, som igjen fører til gjenkjenning. Dette er svært interessant i språkvitenskapelig sammenheng, der signalene som gis, er lyder, skrifttegn eller gester. Typene i språkssystemet kan så gjøre oss i stand til å gjenkjenne forekomster av disse typene, uten at vi nødvendigvis kan si noe om prosessen som gjør oss i stand til denne gjenkjennelsen. Dersom språklige intuisjoner er gjenkjenning av språkssystemets typer både på leksikalsk og grammatisk abstraksjonsnivå, innebærer det også at språklige intuisjoner er gjenkjenning av mønster for sammensetning av mindre komplekse kategorier, og at analogi er en sentral mekanisme ved (kreativ) bruk og forståelse av språk (jf. Itkonen, 2005). Analogi forstås da som strukturell-funksjonell likhet, og både som en struktur og som en prosess der typer på ulike abstraksjonsnivå brukes både i produksjon og i forståelse av språklige ytringer.

Setningsmønster, konstruksjoner og analogi er selvfølgelig ikke noe nytt i lingvistikken. Det har lenge vært sentralt i diakrone studier, og selv om termen analogi ikke nødvendigvis brukes, er analogi sentralt også i nyere konstruksjonsgrammatiske tilnærminger, jf. f.eks. Langacker (1987), Goldberg (1995) og Croft (2001), der analogier gjennom substitusjon i etablerte mønster er sentralt. Etablerte ord og mønster for kombinasjoner av ord kan gjennom analogi gi oss mulighet både til å forstå ytringer vi aldri har hørt før og til å produsere ytringer som aldri før har blitt produsert. Analogi er således en interessant kandidat til en mekanisme som kan være virksom både i intuisjon og analytisk tenking, jf. Itkonen (2005), som også gir en utfyllende diskusjon av syn på analogi innafor ulike teoretiske rammeverk.

Læring av språk trekkes av mange psykologer fram som eksempel på prosesser som i stor grad er automatisert, i den forstand at de ikke er under bevisst kontroll (se f.eks. Bargh & Morsella, 2008; Myers, 2002, 2010). Samtidig understrekes det at slike intuitive prosesser må bygge på gjenkjenning av etablerte mønster. Et sentralt spørsmål er da hvilken type

læring som ligger til grunn for intuitiv forståelse av språk. Liebermann (2000) argumenterer for at evne til intuisjon oppstår gjennom implisitte læringsprosesser, og han setter fram en hypotese om at implisitt læring og intuisjon har en felles nevroanatomisk basis.

Hypotesen om implisitt læring ble opprinnelig framsatt med utgangspunkt i studier der man testa informanters evne til å lære grammatiske regler når de blir eksponert for kunstige språk der slike regler kan utledes. Reber (1967) viser til at en viktig forløper for denne forskinga var forskning på det Gibson og Gibson (1955) kalte perseptuell læring. Her studerte man hvordan organismer lærer å oppfatte og respondere på variasjoner i omgivelsene på en effektiv måte, bare ved å være eksponert for disse variasjonene. Gibson og Gibson (1955) argumenterer for at denne læringa er en *differensieringsprosess* der organismene blir stadig mer sensitive for informasjon som finnes i de stimuli de utsettes for, og at dette er automatiske prosesser som skjer gjennom konstant eksponering for variasjoner. Reber (1967) ser viktige likheter mellom slik perseptuell læring og sine informanters læring av kunstige grammatikker.

Med utgangspunkt i et kunstig språk bestående av fem ulike symboler lot Reber éi informantgruppe bli eksponert for sett med fire strenger på 6–8 symboler (i matematisk forstand), generert på en regelmessig måte, mens den andre gruppa ble eksponert for tilfeldige kombinasjoner av de samme symbolene. Oppgava var så å reprodusere strengene. Etter denne læringsfasen ble eksperimentet utvida til å teste informantenes evne til å gjenkjenne «grammatiske» strenger. Informantene ble nå fortalt at strengene de hadde lært, var generert ut fra grammatiske regler. De ble så eksponert for både «grammatiske» og «ugrammatiske» strenger, og bedt om å vurdere dem som «grammatiske» eller ikke. Reber (1967) konkluderer med at informantene utvikler sensitivitet for regelmessighetene og er i stand til å nyttiggjøre seg av systemet også i vurderinga av nye forekomster:

The process by which this efficient responding is developed is what is meant by implicit learning. It is closely akin to Gibson and Gibson's (1955) perceptual learning and is, we believe, a rudimentary inductive process which is intrinsic in such phenomena as language learning and pattern perception. (s. 863)

En viktig skilnad mellom strenger av tilfeldige symboler og strenger som utgjør ord i naturlige språk, er selvfølgelig at sistnevnte er meningsbærende. Man bør derfor være forsiktig med å fastslå at læring av svært avgrensa kunstige grammatikker er det samme som læring av meningsbærende strukturer. Allerede barns ettordsytringer er meningsbærende strukturer med et intensjonelt innhold, og det gjelder selvfølgelig også for mer komplekse språklige strukturer. Det er derfor lite overbevisende å anta at barn lærer rene grammatiske former uten kopling til innhold. Like fullt virker det klart at språklige strukturer kan læres implisitt, dvs. uten innkopling av bevisst, analytisk tenking.

Seinere forskning omkring implisitt læring har brukt andre typer av eksperimenter, og Frensch og Rüniger (2003) advarer om at implisitt læring av visse oppgaver ikke nødvendigvis kan sammenlignes direkte med implisitt læring av andre oppgaver. Det som likevel er felles, er at informantene i slike eksperimenter er i stand til å tilegne seg kunnskap som de ikke kan beskrive verbalt (Frensch & Rüniger, 2003, s. 14). Frensch og Rüniger (2003, s. 17) peker også på at den tidligere hypotesen om implisitt læring som en mekanisme der abstrakt kunnskap om regulariteter i omgivelsene tilegnes automatisk gjennom ren eksponering for aktuelle tilfeller, er i ferd med å erstattes av hypoteser om implisitte læringsmekanismer som bygger på assosiativ læring: «These mechanisms pick up statistical dependencies encountered in the environment and generate highly specific knowledge representations. It is likely that the mechanisms operate only on information that is attended to and that is relevant to the response to be made» (Frensch & Rüniger, 2003, s. 17). Assosiativ læring er prosesser der man lærer å assosiere ulike stimuli eller å assosiere stimuli med ulike handlinger, og det er interessant at de knyttes til oppmerksomhet, som i språktilegnelsessammenheng særlig vil si *felles* oppmerksomhet (jf. f.eks. Tomasello, 2008), og relevant innhold.

I sin evaluering av forskning omkring implisitt læring konkluderer Eysenck og Keane (2015, s. 242) med at det er betydelig evidens for å skille mellom implisitt og eksplisitt læring, men at de fleste læringsprosesser innebærer en kombinasjon av implisitte og eksplisitte prosesser, noe som gjør det metodisk utfordrende å skille dem. Nevrologisk er det likevel en tendens til at basalgangliene er aktivert ved implisitt læring, mens

områder i den prefrontale hjernebarken er sterkere aktivert ved eksplisitt læring.

Lieberman (2000) setter som nevnt fram en hypotese om at implisitt læring og intuisjon har en felles nevroanatomisk basis, nærmere bestemt basalgangliene, som er kjennetegna av et tett nettverk av forbindelser til nesten hele hjernebarken, noe han mener sannsynliggjør en viktig funksjon i mønstergjenkjenning (Lieberman, 2000, s. 121). Vi skal ikke begi oss ut på noen vurdering av det nevrologiske grunnlaget for intuisjon, men det er interessant at Libermann spesifiserer intuisjoner nærmere som sosiale intuisjoner. De intuisjonene han er opptatt av, er evnen vår til å umiddelbart forstå ikke-verbal kommunikasjon i form av signaler som ansiktsuttrykk, stemmeleie og gester. Evne til å oppfatte og forstå slike signaler er en viktig forutsetning for samhandlinga vår med andre mennesker, og slike prosesser foregår i stor grad uten bevisst kontroll. Etter mitt syn virker det også som en rimelig antagelse at ikke-verbal kommunikasjon vanskeligere kan gjøres til gjenstand for bevisst kontroll enn det verbal kommunikasjon kan. Verbal kommunikasjon er bevisst og intensjonell, mens vi i mindre grad kan styre den ikke-verbale kommunikasjonen. Likevel kan trekk ved ikke-verbal kommunikasjon kaste interessant lys over det sosiale grunnlaget også for verbalspråklige intuisjoner.

Et viktig trekk ved ikke-verbal kommunikasjon er at den er basert på synlige og/eller hørbare signaler som individer oppfatter hos hverandre og i omgivelsene. For at mening skal kunne deles, må nødvendigvis signalene den koples til, være persiperbare på en eller annen måte. Ikke-verbal kommunikasjon, som ansiktsuttrykk og gester, kan dermed ses på som en type tegn som individer har varierende grad av kontroll over, og som i stor grad bygger på intuitive prosesser. Også når det gjelder verbalspråk, er disse avhengige av signaler som på en eller annen måte kan persiperes, og de viktigste typene er som kjent lyder, skrifttegn og gester. Uten persiperbare signaler kan ikke tegn brukes til kommunikasjon, og det er også nærliggende å anta at verbalspråklige tegns grunnleggende funksjon er å muliggjøre oppmerksomhet om felles innhold (jf. f.eks. Tomasello, 2008). Tegnet er altså i sin natur både kognitivt og sosialt, fordi signalene er felles tilgjengelige i kommunikasjonssituasjonen.

Hvordan vet vi så at betydninga signalene koples til, er den samme for alle? Et nærliggende svar på det er at vi lever i en felles verden, og selv om vi kan konseptualisere denne på ulike måter, er felles observerbare ting og personer selve grunnlaget for at vi i kommunikasjonssituasjoner kan synkronisere mening: «all actions, thoughts, and feelings, [...] are conceptually dependent upon the constancy of their public, i.e., intersubjectively understandable, manifestations» (Itkonen, 1978, s. 97). Den eneste mulige «kontrollen» av koplinger mellom uttrykk og betydning (dvs. av tegn) er sosial kontroll, og denne kontrollen må nødvendigvis bygge på kriterier som er felles tilgjengelige i verden. Det er dette som får Wittgenstein (1953/2009) til å si at meninga til et tegn er bruken av det, fordi bruken er sosialt kontrollerbar. Men som vi var inne på i innledinga, må samtidig det enkelte individ persipere den felles verden der bruken foregår og forstå innholdet som uttrykkssida i tegnet koples til. Det er altså gode grunner til å si at også verbalspråklig intuisjon har både en kognitiv og en sosial, normativ basis. Som vi skal se i neste del, er språkets sosiale dimensjon og normativitet viktig også for teoretisk beskrivelse av språk, fordi språkets natur så å si sikrer at man snakker om nogenlunde det samme også i teoretiske beskrivelser. Før vi kommer så langt, skal vi se nærmere på hva som skiller intuisjon fra analytisk tenking, som er det sentrale for teoridanning.

Bruner (1960) karakteriserer analytisk tenking som følger:

Analytic thinking characteristically precedes a step at a time. Steps are explicit and usually can be adequately reported by the thinker to another individual. Such thinking proceeds with relatively full awareness of the information and operations involved. It may involve careful and deductive reasoning, often using mathematics or logic, and an explicit plan of attack. Or it may involve a step-by-step process of induction and experiment, utilizing principles of research design and statistical analysis. (s. 57–58)

For lingvistikkens del kan man legge til at analytisk tenking gjerne bygger på hermeneutiske prosesser der man gjennom systematisk eksplikasjon av konseptuelle strukturer og analyse av paradigmatisk og syntagmatiske relasjoner kommer fram til teoretiske beskrivelser. Talmy (2007, s. xi) er et sjeldent eksempel på at analytisk tenking nevnes

eksplisitt i metodisk sammenheng i språkvitenskapen. Metoden analytisk tenking, som ifølge Talmy inkluderer systematisk manipulasjon av ideer, abstraksjon, sammenligning og resonnering, brukes i kombinasjon med andre metoder. Han framhever at analytisk tenking i seg selv har en introspektiv karakter, som han forstår som «conscious attention directed by a language user to particular aspects of language as manifest in her own cognition» (Talmy, 2007, s. xii). Han skiller mellom det at bestemte aspekter ved språk opptrer i bevisstheten spontant eller ved framkalling, som han kaller «first-level consciousness», og «a second level of consciousness» der innholdet i det første nivået reflekteres over. Det er i det siste tilfellet vi har analytisk tenking.

Samtidig som analytisk tenking i språkvitenskapen bl.a. innebærer manipulasjon av betydning og strukturer, abstraksjon og sammenligning, er grunnlaget for dette språklige ytringer som brukes i situasjoner i verden. I tillegg til refleksjon over strukturene i ytringene er også refleksjon over faktiske og tenkte situasjoner der ytringer (kan) brukes, sentralt for språkvitenskapelig analyse. Konseptuelle strukturer er ikke direkte tilgjengelige for introspeksjon, men kan bare rekonstrueres på grunnlag av faktiske eller tenkte eksempler, jf. Bartsch (2002, s. 240; Langacker, 2008, s. 85).

For å belyse de kognitive skilnadene mellom intuisjon og analytisk tenking er forskning omkring ulike typer vurderinger (*judgements*) interessant, også i språkvitenskapelig sammenheng. Særlig interessant er det Kahneman (2003) kaller en «dual-process model» for generiske kognitive funksjoner, som også ulike typer vurderinger bygger på. Kognitive prosesser deles her inn i to hovedtyper, som Stanovich og West (2000) kaller System 1 og System 2.

System 1, som ligger til grunn for intuitive kognitive prosesser, er kjennetegnet av at vurderingene er automatiske og raske og blir gjort uten anstrengelse. System 1 er assosiativt, implisitt og styrt av vaner, noe som gjør disse prosessene vanskelige å kontrollere og endre. Intuitive oppfatninger synes å være en mellomting mellom automatiske prosesser av den typen som ligger til grunn for persepsjon på den ene sida og viljesstyrte resonnementer på den andre. System 2, som ligger til grunn for analytiske og resonnerende prosesser, er viljesstyrte, tar lengre tid og er mer

anstrengende. Videre fungerer System 2 gjerne trinnvis, og prosessene er mer fleksible (Kahneman, 2003, s. 698).

Kahnemann (2003) beskriver forholdet mellom de to systema slik:

[T]he perceptual system and the intuitive operations of System 1 generate *impressions* of the attributes of objects of perception and thought. These impressions are neither voluntary nor verbally explicit. In contrast, *judgments* are always intentional and explicit even when they are not overtly expressed. Thus, System 2 is involved in all judgments, whether they originate in impressions or in deliberate reasoning. The label *intuitive* is applied to judgments that directly reflect impressions—they are not modified by System 2. (s. 699)

Han peker også på at intuitive vurderinger er knytta både til begrep og persepsjon, og at de kan framkalles av språk. Den umiddelbare gjenkjenninga som kjennetegner intuisjoner, er svært viktig i bruken vår av språk, og den før-teoretiske kunnskapen vi har tilegna oss gjennom implisitt læring, er nødvendig for at språklige analyser i det hele tatt kan komme i gang. Når vi så skal gi teoretiske beskrivelser av språk, er det derimot analytisk tenking som er mest framtreddende. Dette forholdet skal vi se nærmere på i neste del.

Intuisjon, analytisk tenking og teoridanning

Intuitiv forståelse av og vurdering av språklige ytringer er en viktig basis for språkvitenskapen, uansett teoretisk rammeverk. Når språk skal beskrives vitenskapelig, er det derimot kvalitativ analyse som er det sentrale utgangspunktet, og det er de analytiske begrepene og modellene som først og fremst skiller ulike teoretiske rammeverk fra hverandre. Som Devitt (2006) argumenterer for med utgangspunkt i generativ syntaks, kan det være et langt steg fra intuisjoner til teoretisk beskrivelse, og i større eller mindre grad gjelder en slik avstand for alle teoretiske rammeverk. Intuitiv forståelse og vurderinger er nødvendig for, men langt fra tilstrekkelig for teoretisk eksplikasjon. Uansett om det er snakk om generative trestrukturer eller kognitiv grammatikk diagrammer, er det ikke de teoretiske beskrivelsene språkbrukerne har intuisjoner om. I tillegg til grunnleggende intuitive vurderinger gjøres språkvitenskapelige analyser

i relasjon til ulike beslektede vitenskapelige domener (jf. også Bartsch, 1987, s. 2), med grunnlag i bestemte perspektiver på studieobjektet språk og på forholdet mellom språket, språkbrukerne og verden, og på ulike datagrunnlag: «[T]here is not just one relationship between intuitions of correctness, formulated in correctness judgements, and rules formulated by theoretical linguists, but there are as many relations as there are different goals and assumptions under which grammars are constructed» (Bartsch, 1987, s. 3).

Det er således stort rom for ulike analytiske perspektiver som både kan utfylle hverandre og stå i motstrid til hverandre. Samtidig er kvalitativ analyse som sådan felles for alle språkvitenskapelige tilnærminger. I neste del skal vi se på tre sentrale teoretiske rammeverk som alle har beskrivelse av språks grammatikk som sentralt utgangspunkt, men som likevel medfører dels svært ulike analyser.

Grammatikkforskning er et område der intuitive vurderinger av språklige ytringer har vært et eksplisitt og sentralt grunnlag for analysene som gjøres, og i det følgende skal vi se på forholdet mellom intuisjoner, analyse og empiriske undersøkelser.

Som vi har sett, er det en avgjørende skilnad mellom naturvitenskap og språklig analyse at sistnevnte bygger på intuitiv, før-refleksiv og før-teoretisk *forståelse* (som selvsagt er lært gjennom deltakelse i språksamfunnet), og det normative ved språk er et viktig grunnlag for felles forståelse. En typisk bruk av intuisjoner i grammatikkforskning har vært grammatikalitetsvurderinger der informanter (eller lingvisten selv) vurderer om eksempelsetninger er grammatiske (eller akseptable), ev. med mulighet for å angi graden av dette. Slike vurderinger er i seg selv ikke-empiriske, og et svært viktig poeng er at de ikke, som i naturvitenskapene, kan falsifiseres av observasjoner i tid og rom. Et viktig grunnlag for denne skilnaden er igjen språkets normativitet; det vi har intuisjoner om i slike vurderinger, er om ytringene er i tråd med normal språkbruk, som i prinsippet kunne vært annerledes. Det at språklige normer ikke kan falsifiseres av bruk som bryter med normene, kaller Mäkilähde et al. (2019, s. 10) «the *axiom of normativity*».

At empiriske observasjoner ikke kan erstatte intuitive vurderinger, betyr ikke at empiriske observasjoner ikke er sentrale for språkvitenskapen.

Grensa mellom sikre og usikre intuisjoner er ikke alltid klar, og intuisjoner kan variere mellom ulike språkbrukere og være i strid med observert språkbruk. Det er heller ikke mulig å avdekke de normene som gjelder for et språk, bare gjennom refleksjon over egen språkbruk og egenproduserte eksempler. Empiriske data, som f.eks. korpusdata, er nødvendige for å avdekke faktisk bruk, og sikrer at analysene gjøres på bakgrunn av ytringer fra et (gjerne representativt) utvalg av språkbrukere. Samtidig har slike data gjerne vel så mye en eksplorerende som en falsifiserende funksjon (dette vil selvsagt avhenge av hva forskingsspørsmålet er).

Det er viktig å skille mellom det kognisjons-sosiale språkssystemet, som eksisterer kognitivt og sosialt, og teoretiske beskrivelser av språk-systemet, som vi kan kalle metagrammatikker. Etter mitt syn er det felles for alle metagrammatikker at de i hovedsak er et resultat av generaliseringer over språklige ytringer. Studieobjektet til språkvitenskapen er således språkbruk, dvs. produktene av språkevnen og deres relasjon til situasjonene der de brukes (jf. Bartsch, 2002). Uavhengig av hvordan data samles inn, enten det er snakk om korpus, tale- og videoopptak, eksperiment, spørreskjema eller intervju, har språklige analyser ytringer som grunnlag, selv om man ofte abstraherer ytringskonteksten. Lingvisters egenkonstruerte eksempler er også språklige ytringer i den forstand at de må foreligge som eksempler i talt, eller aller helst skrevet form, før man kan ha intuisjoner om dem, og før de kan analyseres og beskrives. Analyse skjer så gjennom metagrammatikker, som er sett av begreper for (særlig) grammatiske kategorier. Disse kategoriene er abstraksjoner på grunnlag av ytringsforekomster, og de har ulike abstraksjonsnivå. I en metagrammatikk står de analytiske begrepene i bestemte relasjoner til hverandre i en helhetlig modell, og de gjøres eksplisitte.

Et viktig spørsmål er så hvordan metagrammatikker, som bygger på individuelle analytiske tankeprosesser, kan tilfredsstillende vitenskapelige krav til intersubjektivitet og etterprøvbarehet. I tillegg til overordnede vitenskapelige normer som å søke sannhet, er det etter mitt syn særlig to viktige forhold som sikrer dette: For det første har også metagrammatikker, i kraft av å være (meta)språk, en kognisjons-sosial ontologi med det normative som et viktig grunnlag for korrekt og felles forståelse av de analytiske begrepene. Disse normene er selvfølgelig av en annen type enn

slike som gjør at vi som språkbrukere tilpasser oss andre språkbrukere; det er her snakk om normer for forståelse av teoretiske begreper som er etablert gjennom analyse og presise definisjoner i forskerfellesskapet. Samtidig er også vitenskapelig beskrivelse intersubjektiv «because truth is not only a matter of *evidence* for my consciousness, but more over a matter of *intersubjective validity* to be testified to by a *grounded consensus* about the coherence of evidences in the community of investigators» (Apel, 1979, s. 47). For det andre kan vi stille empiriske spørsmål for å teste de metaspråklige modellene.

Et viktig poeng er at alle metagrammatikker er semiotiske strukturer (jf. Matthiessen et al., 2010, s. 1), dvs. at de eksisterer som metaspråk eller som andre typer semiotiske strukturer, som f.eks. diagrammer e.l. Til skilnad fra hverdagspråket er metaspråklige begrep resultat av bevisst analyse, men også metaspråklige representasjoner må tolkes i et fellesskap. Det er da avgjørende at metaspråket er så presist som mulig. Felles forståelse er et avgjørende grunnlag for at teoretiske beskrivelser kan testes og ev. falsifiseres gjennom nye data og ny analytisk tenking, og her spiller skriftfesting av beskrivelsene en helt avgjørende rolle, jf. del 2. En viktig skilnad fra hverdagspråket er selvsagt at den sosiale kontrollinstansen for metagrammatikker ikke er vanlige språkbrukere, men andre lingvister.

Så langt i denne delen har vi konsentrert oss om trekk som er felles for metagrammatiske modeller. Som vi har sett, bygger de i hovedsak på generaliseringer over språklige ytringer, noe som etter mitt syn er felles for teoretiske rammeverk som generativ lingvistikk, kognitiv lingvistikk og systemisk-funksjonell lingvistikk, som representerer viktige retninger i språkvitenskapelig teoridanning. I det følgende skal vi se nærmere på hva som skiller dem. Dette gjelder framfor alt (i) ulike perspektiver på studieobjektet språk og på forholdet mellom språk, språkbruker og verden, og (ii) hvilke beslektede vitenskapelige domener de teoretiske rammeverka relateres til, og dermed hvilke analogier som foretrekkes i de metaspråklige representasjonene. I tillegg finner vi skilnader i synet på nytteverdien av ulike datagrunnlag og metaspråklig formalisering. Disse forskjellene medfører at analysene gjennomføres med ulike metaspråk, og resulterer selvfølgelig i ulike analyser.

Generativ lingvistikk

Generativ lingvistikk foreligger som kjent i en rekke varianter. Vi skal her konsentrere oss om den chomskyanske varianten, som i seg selv er et godt eksempel på et teoretisk rammeverk som, basert på ny analytisk tenking, har gjennomgått radikale endringer fra 1960-tallet og framover. Dette er grundig beskrevet andre steder, og vi skal her konsentrere oss om våre to hovedpunkter. Siden det generative perspektivet utelukker den sosiale dimensjonen fra analysen, er det heller ikke i tråd med en posisjon der språket ses som grunnleggende normativt, og det er heller ikke språkbruk som blir sett som studieobjektet. Således er det generative rammeverket utvilsomt det av de tre rammeverka vi skal diskutere, som er lengst fra et syn på språket som et kognisjons-sosialt tegnsystem. Det er like fullt interessant å diskutere det generative rammeverket i relasjon til et syn på språkvitenskapen som basert på intuitiv forståelse, og det utgjør et interessant eksempel på betydninga av hvilke beslekta vitenskapelige domener analysene relateres til.

I generativ grammatikk studeres språk utelukkende som mentalt, og studieobjektet beskrives som en (ideell) språkbrukers kompetanse. Denne kompetansen beskrives av Chomsky (1995) som en mental tilstand (*state*) i den delen av hjernen som utgjør språkevnen.

Ser vi på forholdet mellom språket, språkbrukeren og verden, er man i generativ teori opptatt av skilnaden mellom grammatiske og ugrammatiske setninger i språket, språkbrukernes intuisjoner om akseptabilitet og ikke minst av metaspråket, som er ment å vise eksplisitt hvordan den mentale grammatikken genererer grammatiske setninger (og ikke ugrammatiske). Men siden den mentale grammatikken som autonomt system ikke er direkte tilgjengelig for observasjon, er det en fare ved en slik tilnærming at det i realiteten blir metaspråket selv som behandles som studieobjektet (Harder, 1996, s. 175). Og siden den grammatiske kompetansen anses å være et lukka system som er uavhengig av språkbrukernes allmenne kognitive tilgang til og kategorisering av verden utafør språket, er ikke dette forholdet noe man er opptatt av i generativ teori.

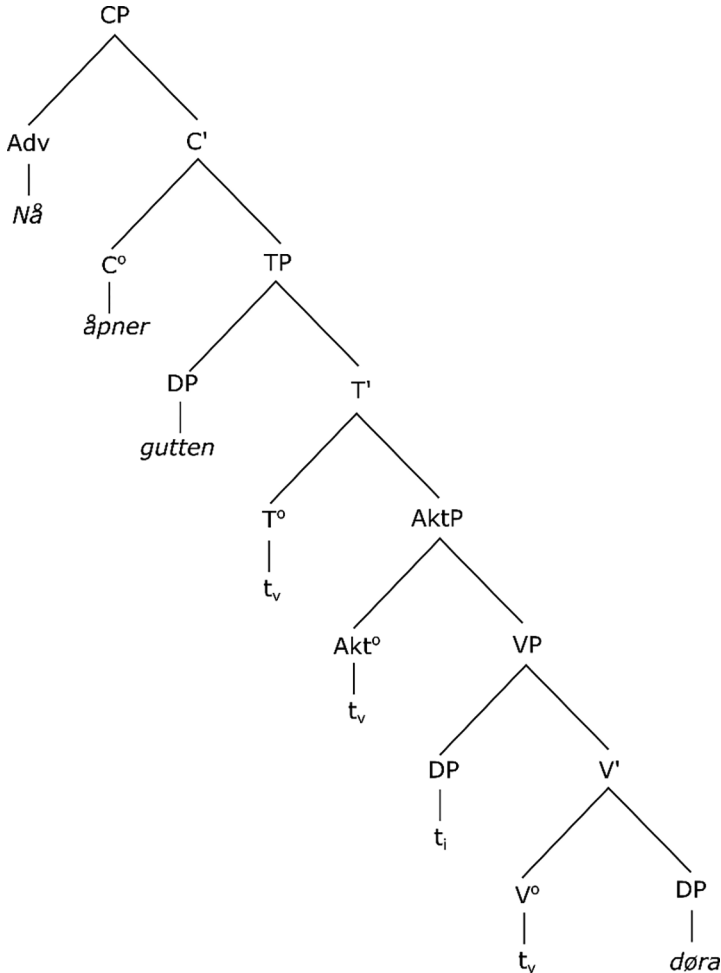
En dominerende analogi i kognitiv vitenskap siden 1950-tallet har vært, og er fremdeles, at HJERNEN ER EN DATAMASKIN, og prosesser som ligger til grunn for språk, blir dermed forstått som en type

informasjonsprosessering. Hjernen forstås da som hardware, mens prosessene er datamaskinens software. Slik software vil så bestå av sekvenser der symboler blir manipulerte slik at det genereres visse utputt på grunnlag av innputt og på grunnlag av de symbolske representasjonene som algoritmene i disse komputasjonene selv består av. Merk at «symbol» i denne sammenhengen ikke viser til symboler slik de forstås i Saussures (1983) tegnteori, dvs. som koplinger mellom uttrykk og innhold, men snarere som abstrakte variabler slik vi kjenner dem fra matematikken. Slike variabler har i seg selv ikke noen betydning. Formalismene i generativ grammatikk har sine røtter i formale språk, og den autonome syntaktiske komponenten, som er sentral i generativ grammatikk, kan forstås som en mekanisme for komputasjoner som manipulerer slike abstrakte variabler og genererer grammatiske utputt.

På samme måte som en datamaskin i seg selv, siden den ikke har noen bevissthet, utfører komputasjoner uavhengig av programmererens intensjoner og uavhengig av brukerens tolking av utputt, kan man tenke seg at den syntaktiske komponenten har en uavhengig ekstsistens. I så fall kan man si at syntaksen er autonom, men som Harder (1996, del 2, kap. 2.8) argumenterer for, er det *metaspråket* man da må forstå som autonomt. Etter mitt syn er det langt fra klart hvordan autonome syntaktiske strukturer kan generere strukturen til setninger i naturlige språk, der ytringer i form av setninger er resultat av språkbrukernes meningsintensjoner. Generative komputasjoner beskrives *som om* de har et ikke-intensjonelt grunnlag (jf. Mondal, 2014), men strukturene som beskrives, bygger også i seg selv utvilsomt på intuitiv forståelse og kvalitativ analyse. Generativ syntaks er således også en forståelsesbasert analytisk vitenskap, og det er en tilnærming som har frambrakt svært mange interessante generaliseringer.

Et viktig problem med å se syntaksen i objektspråket som autonom er at man opererer med variabler som ikke er uavhengige av betydning, men som har en betydning i den grammatiske strukturen, slik som ordklasser og bøyingskategorier. Kunnskap om ordklasser slik de brukes i analysene, er et resultat av generalisering over språklige ytringer og av lingvisters analytiske tenking, og dersom man ikke bygde på slike kategorier, ville ikke den analytiske tenkinga som ligger til grunn for

den syntaktiske modulen, kunne komme i gang. La oss se på hvordan Platzack (1998, kap. 3) gjør en minimalistisk analyse av en setning som *Nå åpner gutten døra*:

Figur 1. Generativ analyse av setningen *Nå åpner gutten døra*, analysert etter Platzack (1998, kap.3).

Ord fra leksikonet er for Platzack (1998) konvensjonelle knipper av grammatiske og fonologiske trekk, og de grammatiske trekka er slike som bygger på morfosyntaktisk analyse og inndeling i ordklasser. Når et ord så hentes inn i den syntaktiske modulen, starter komputasjonen av setningsstrukturen ved at at det projiseres frasestrukturer. I tillegg til leksikalske

prosjeksjoner som i eksempelet danner VP og DP-er (*determiner phrase*), projiseres også utvidete projeksjoner med såkalte funksjonelle kategorier, som også er grammatiske trekk, med sine leksikalske motsvarigheter. For verbets del er dette T (tempus) og C, som har et finittetstrekk, mens aksjonsart (Akt) knyttes både til verbet og til den substantivfrasen som står i objektsposisjon. Dette trekket angir relasjonen mellom objektet og verbets aksjonsart. De ulike projeksjonene settes sammen gjennom en komputasjon som kalles Forbind (*merge*).

Leddstillinga til setningen avgjøres så gjennom operasjonen Flytt α (*move α*). Grammatiske trekk i funksjonelle projeksjoner har den egenskapen at de tiltrekker seg tilsvarende trekk i de leksikalske kategoriene, og sistnevnte «sjekkes» da ved at de flytter til de funksjonelle projeksjonene med tilsvarende trekk. Slik flytting er synlig dersom den skjer før realiseringspunktet til setningsstrukturen, og i slike tilfeller snakker man om sterke trekk. I motsatt fall skjer flytting etter realiseringspunktet. Slik flytting er usynlig, og man snakker da om svake trekk. På denne måten kan man så beskrive leddstillingsskilnader mellom språk. Norsk og svensk har f.eks. sterke finitt-trekk, som gjør at det finitte verbet flytter til C før realiseringspunktet, mens Akt-trekket er svakt, noe som fører til at objekt følger etter verbet i synlig syntaks (om det ikke er flytta til forfeltet).

Alle informanter som kan norsk, vil kunne si at setningen i figur 1 er grammatisk, men ikke at den er det fordi komputasjonene er slik eller sånn. Som Platzack (1998, s. 81) peker på, gir komputasjonene i modellen, som beskriver hvordan ledd havner på den plassen de gjør, ikke noen forklaring på hvordan dette skjer, men han argumenterer for at de har forklarende kraft i lys av den teoretiske modellen som helhet. Et viktig problem med dette er at de komputasjonene som postuleres, ikke er noe informanter kan ha intuisjoner om. For det første postuleres de som ubevisste (og dermed utilgjengelige), og for det andre kan intuisjoner om meningsbærende språklige strukturer etter mitt syn ikke frikoples fra betydning. Selv om forsøk med innholdstomme strenger har vist at man kan lære å gjenkjenne regelmessigheter, slik diskusjonen omkring implisitt læring i del 3 viste, betyr ikke det at intuisjoner (som er bevisste vurderinger) om meningsbærende setninger i naturlige språk kan frikoples

fra forståelse av setningene. Det Rebers (1967) eksperiment med kunstige grammatikker snarere tyder på, er at slike mønster kan læres induktivt.

Platzack (1998, s. 77) viser til at den mentale grammatikken godt kan generere grammatiske setninger som ikke kan gis noen fornuftig tolking, og at dette viser at syntaksen må ses adskilt fra semantikk. Setninger som Chomskys (1957) berømte *Colorless green ideas sleep furiously*, sies å være grammatiske uten å gi mening, men mening er etter mitt syn helt avgjørende for å kunne si at setningen er grammatisk. Man må vite hva de enkelte orda betyr og hvilke ordklasser de tilhører. Så lenge man gjenkjenner *colorless* og *green* som adjektiver, og *ideas* som et substantiv, vil man gjennom analogi også kunne gjenkjenne disse orda som i tråd med det grammatiske mønsteret substantivfrase. Dersom man derimot ikke forstår de enkelte orda, og hvilken ordklasse de tilhører, vil man ikke kunne si noe om dette. En google-translate-oversettelse av setningen til finsk er som følger: *Värittömät vihreät ideat nukkuvat raivoissaan*. Dersom man ikke kan finsk, og ikke forstår ordenes betydning, kan man heller ikke si noe om setningen er grammatisk eller ikke, og man kan ikke umiddelbart gjenkjenne grammatiske mønster. Fiengo (2003) er inne på noe av det samme når han diskuterer syntaktisk flertydige ordsekvenser som *Flying planes can be dangerous*:

[I]f our linguistic intuitions are conscious states that we may report, then we have linguistic intuitions that sentences may have more than one meaning, but we do not have linguistic intuitions that sentences may be assigned more than one structure, although, in particular cases, some linguists may have hunches along these lines. (s. 257)

Den syntaktiske strukturen er et resultat av analyse, og denne er avhengig av forståelse av setningen og de enkelte ordenes betydning.

Platzacks (1998) analyser bygger på intuitive vurderinger og generalisering over setninger, som er (abstraksjoner over) produkter av språkbruk, og de gjøres med grunnlag i det generative metaspråket. Det finnes (per i dag) ikke noe alternativ til at modellen av den syntaktiske modulen må bygge på generaliseringer over språkbruksprodukter som lingvisten selv og/eller informanter oppfatter som (u)akseptable, i alle fall ikke som kan si noe fornuftig om dette på et slikt detaljnivå som det gjøres i dagens

syntaksforskning. Det er informanternes intuisjon og språkviteres analytiske tenkning som må avgjøre om konkrete eksempler er instansieringer av abstrakte variabler. I Chomsky (1965), som markerer den mentale vendinga i generativ grammatikk, brukes det heller ingen andre data enn eksempelsetninger og intuitive vurderinger av disse.

Et lingvistisk metaspråks utforming bestemmes i stor grad av de andre vitenskapelige domenene det teoretisk rammeverket relateres til, og for generativ grammatikkens vedkommende er dette mest direkte komputasjonssystemer som bygger på formale språk, selv om disse indirekte knyttes til mentale tilstander (*states*). Termer som «computation», «computational system», «command», «copying», «crash» «deletion» «derivation», «indexing», «input», «interface» «operation», «movement», «output» og «state», som alle er sentrale i Chomsky (1995), viser den nære relasjonen til datamaskiner og formale språk. Den grunnleggende analogien er som nevnt HJERNEN ER EN DATAMASKIN.

Vektlegginga av abstrakte variabler i et komputasjonelt system, slik vi kjenner det fra formale språk, er også med på å forklare den generative lingvistikks fokus på maksimalt generelle prinsipper. Grunnlaget for å postulere disse prinsippene er en hypotese om at grammatikk er for kompleks til at det kan læres uten å postulere en spesialisert medfødt språkmodul i hjernen. En slik medfødt språkmodul må nødvendigvis være universell, og må dermed beskrives gjennom generelle prinsipper som er gyldige for alle naturlige språk.

Kognitiv lingvistikk

I kognitiv lingvistikk har den kognitive dimensjonen ved språk vært det viktigste perspektivet, samtidig som man har betont de kognitive representasjonene som basert på språklige ytringer (det Langacker [2008] kaller *usage events*). I tillegg understrekes det at språklige enheter er konvensjonelle koplinger av uttrykk og innhold (Langacker, 1987, s. 62). I seinere år har vi også sett noe av ei sosial vending i den kognitive lingvistikken, og vi har fått tilnærminger der den sosiale dimensjonen har blitt en mer integrert del i analysene (se f.eks. Croft, 2009; Harder, 2010; Möttönen, 2016; Zlatev, 2016).

Til skilnad fra generativ grammatikk postulerer man i kognitiv lingvistikk ikke noen autonom, spesialisert språkmodul, men forsøker å forstå språk som en del av våre generelle kognitive evner. Dermed blir forholdet mellom språkbrukeren og verden sentralt. Metagrammatikken er her ikke et lukka system, men et forsøk på å reflektere hvordan vi som mennesker med mer eller mindre samme kognitive utrustning konseptualiserer verden. Persepsjon er dermed også viktig som grunnlag for slik konseptualisering, og den dominerende analogien i kognitiv lingvistikk er at BETYDNING ER ROMLIG ORGANISERING. Det er ikke tilfeldig at det opphavlige navnet på Langackers (1987) kognitive grammatikk var *space grammar* (Langacker, 1982). I kognitiv grammatikk tenker man seg at språklige uttrykk betegner ting som eksisterer i mentale rom, dvs. situasjoner slik de begripes av språkbrukerne. Mentale rom kan være virkelighetstro modeller av faktiske situasjoner i verden, men de kan også være fiktive rom. Lingvistisk er det ikke noen prinsipiell skilnad mellom virkelighetstro mentale rom og fiktive mentale rom, og språkbrukere kan blande ulike mentale rom i konkrete ytringer (Taylor, 2002, s. 72).

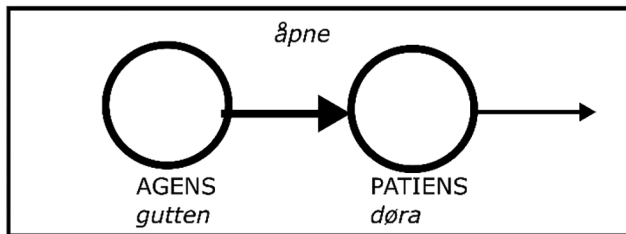
I kognitiv lingvistikk er utgangspunktet for analysene i større grad semantisk enn syntaktisk, og man legger stor vekt på hvordan betydning bygger på språkbrukernes (dels ulike) erfaringer av verden fra sine kroppslige perspektiver. De språklige analysene relateres til fenomenologi og psykologi (særlig gestaltpsykologi), og man er opptatt av generelle kognitive evner som assosiasjon, sammenligning, kategorisering, abstraksjon, komposisjon og memorering som grunnlag for språk. Det grammatiske metaspråket er utvikla med grunnlag i relasjonene til disse vitenskapelige domenene, noe som skaper et annet grunnlag for den analytiske tenkinga som ligger til grunn for denne metagrammatikken. Like fullt bygger også kognitiv lingvistikk *i hovedsak* på generalisering over språklige ytringer, noe som selvfølgelig ikke utelukker evidens fra psykologiske eksperiment o.l.

Om vi tar Langackers kognitive grammatikk (1987, 1991, 2008) som eksempel, består metaspråket her av begreper som i stor grad viser relasjonene til de andre vitenskapelige domenene og av diagrammer som beskriver semantiske strukturer som romlige relasjoner. Langacker (2008, s. 10) understreker at disse diagrammene er av heuristisk karakter, og at man har en fenomenologisk tilnærming til språklig betydning.

Språklig betydning forstås som språkbrukernes konseptualisering av verden, og analyser av språklige strukturer må dermed gjøres med utgangspunkt i dette. Innafor kognitiv grammatikk kan eksempelsetningen vår, *Nå åpner gutten døra*, analyseres som følger:

OMSTENDIGHETER

Nå

Figur 2. Kognitiv analyse av setningen *Nå åpner gutten døra*.

Diagrammet i figur 2 tar for seg noen sentrale aspekter ved det konseptuelle innholdet i setningen. Det skilles i kognitiv grammatikk grunnleggende mellom relasjoner og ting, og et verb som *åpne* gir tilgang til en mentalt rom med en relasjon mellom to deltakere, *gutten* og *døra*. Disse deltakerne har ulike roller i prosessen, og det er disse deltakerne det språklige uttrykket retter oppmerksomheten mot i det mentale rommet som åpnes. Å rette oppmerksomheten mot noe mot en bakgrunn av noe annet er en grunnleggende kognitiv ferdighet, og subjekt-objekt-distinksjonen forstås i kognitiv grammatikk som et tilfelle av en trajektor (primærdeltaker) og et landmerke (sekundærdeltaker) i et mentalt rom. Deltakerne muliggjør den relasjonen verbet beskriver, og fungerer som tilgangspunkter til prosessen i det mentale rommet. Subjektet er den deltakeren oppmerksomheten primært rettes mot, og fungerer som startpunkt for den mentale oppbygginga av relasjonen. Skilnaden mellom subjekt og objekt oppstår ved at deltakerne fungerer henholdsvis som primært og sekundært referansepunkt i oppbygginga av relasjonen i det mentale rommet (Langacker, 2008, s. 517).

Som vi ser, bygger den kognitive analysen på hvordan setningens semantiske struktur begripes gjennom det metaspråket man opererer med. I tillegg til at strukturen beskrives som et mentalt rom der ting (deltakere) har relasjoner til hverandre, illustrerer diagrammet det som

kalles en handlingskjede (*action chain*), med subjektet som hodet til denne kjeden. Agens overfører energi til patiens, som påvirkes som følge av energioverføringa.

På samme måte som Chomsky (1965) inneholder heller ikke Langackers (2008) innføring i kognitiv grammatikk andre data enn eksempelsetninger og analyse av disse med grunnlag i intuitive vurderinger, men siden det grammatiske metaspråket er av en helt annen karakter enn Chomskys, får også analysen et annet fokus.

Kognitiv lingvistikk har, som nevnt, i hovedsak blitt relatert til fenomenologi og psykologi, men det finnes også forsøk på å relatere språklige strukturer direkte til deres nevrologiske grunnlag. Et eksempel er Lambs (1999) nevrokognitive tilnærming som opererer med et metaspråk som i alle fall delvis er relatert til nevrologi, og argumenterer for et skille mellom en slik tilnærming på den ene sida og det han kaller analytisk lingvistikk på den andre. Analytisk lingvistikk karakteriseres som språkvitenskapelige analyser som bygger på generaliseringer over språklige ytringer (som Lamb kaller tekster), og som dermed fokuserer på produksjon (eller «output»). Problemet med å dra et slikt skarpt skille som Lamb gjør, er imidlertid at han også selv i *hovedsak* bygger på innsikter fra det han selv kaller analytisk lingvistikk, dvs. innsikt som er vunnet gjennom lingvisters generaliseringer over språklige ytringer. Å spørre hvordan grunnlaget for språk er nevrologisk implementert i hjernen, er selvfølgelig et svært interessant spørsmål, men nevrologien er per i dag svært langt unna å kunne operere på samme detaljnivå i språklige analyser som det den analytiske lingvistikken er i stand til. På nevrologisk grunnlag å kunne si noe om språklig *betydning* er også i prinsippet umulig, siden betydning er et fenomen som bare kan oppleves i bevisstheten til den enkelte språkbruker. Som Searle (1992) argumenterer for, har bevissthet og intensjonalitet en (inter)subjektiv ontologi, som ikke kan reduseres til et nevrologisk tredjepersonsperspektiv.

Systemisk-funksjonell lingvistikk

Til slutt i denne delen skal vi se nærmere på Hallidays (2014) systemisk-funksjonelle lingvistikk, som bygger på de grunnleggende ideene

at SPRÅKLIG MENING ER MENNESKELIG ERFARING OG SAMHANDLING og at TEKSTER ER MENINGSFULLE VALG FRA SPRÅKSYSTEMET. Det grunnleggende spørsmålet for Halliday er hva vi *gjør* med språket, og hvordan det fungerer i kollektivet av språkbrukere. Således kan vi si at studieobjektet språk hos Halliday først og fremst studeres fra et sosialt perspektiv. Språket er noe språkbrukerne har tilgang til gjennom deltakelse i felles situasjoner og i kulturer der mening skapes, mens forholdet mellom verden og den enkelte språkbrukers konseptualisering av denne i mindre grad tematiseres, i alle fall ikke eksplisitt.

Det grammatiske metaspråket bygger på at språket utfører tre grunnleggende funksjoner: (i) Det muliggjør representasjoner av vår ytre og indre verden (den ideasjonelle metafunksjonen), (ii) det muliggjør utveksling av informasjon, varer og tjenester (den mellompersonlige metafunksjonen) og (iii) det gjør oss i stand til å kombinere disse funksjonene i tekster (den tekstuelle metafunksjonen). En systemisk-funksjonell analyse av vår eksempelsetning, *Nå åpner gutten døra*, kan se ut som i tabell 1.

Tabell 1. Systemisk-funksjonell analyse av setningen *Nå åpner gutten døra*.

	Adjunkt	Finitt/predikator	Subjekt	Komplement
	<i>Nå</i>	<i>åpner</i>	<i>gutten</i>	<i>døra</i>
Ideasjonell metafunksjon	Tid	Materiell	Aktør	Målobjekt
Mellompersonlig metafunksjon		Modus		
Tekstuell metafunksjon	Tema	Rema		

I basisanalysen øverst i tabellen skilles det mellom det finite verbet, som også fungerer som denne setningens predikator, og ledtypene subjekt, komplement og adjunkt (jf. Andersen & Holsting, 2015). Subjekt og komplement(er) er i den ideasjonelle metafunksjonen deltakere i den prosessen predikator uttrykker. I eksempelet er verbet *åpne* predikator, og dette er en materiell prosess med to deltakere. Materielle prosesser er språkliggjøring av handlinger og hendelser i den ytre verden, de krever energi for å gjennomføres og de uttrykker gjerne en endring (som kan skje over tid) i den ytre verden. *Gutten* fungerer som Aktør, dvs. den deltakeren som utfører prosessen, mens *døra* er Målobjekt, i dette tilfellet den deltakeren som påvirkes og endrer posisjon som følge av

Aktørens handling. Adjunktet *nå* uttrykker noe om tidsomstendighetene for prosessen. Som vi ser, er analysen av denne metafunksjonen ikke ulik handlingskjeden som beskrives i det kognitive diagrammet i figur 2, og med en term fra den systemisk-funksjonelle analysen kan vi si at den kognitive analysen i hovedsak legger vekt på den ideasjonelle metafunksjonen.

Den systemisk-funksjonelle analysen fokuserer imidlertid også på to andre meningsdimensjoner ved setningen. Finitt verb og subjekt utgjør til sammen det som i systemisk-funksjonell grammatikk kalles setningens modus, og moduselementet er kjernen i den mellompersonlige betydningen som uttrykkes. Mens det finite verbet forankrer prosessen i tid og/eller modalitet i forhold til ytringssituasjonen, er subjektet det leddet som gjør det mulig for oss å ta stilling til setningsinnholdet, jf. det latinske *subjicere* «ligge til grunn». Moduselementet er det som gjør setningsinnholdet argumenterbart, og det er avgjørende for om setningen uttrykker et utsagn, et spørsmål eller ei oppfordring. I vårt eksempel er *åpner gutten* moduselement, og siden vi har et ledd som ikke er et spørreord i forfeltet, tolkes dette som et utsagn.

I den tekstuelle metafunksjonen er distinksjonen mellom tema og rema sentral. Tema er setningens utgangspunkt i konteksten, mens rema er det som sies om temaet. Det gir liten mening å analysere tema og rema i isolerte setninger; det interessante er hvordan valg av tema utvikler seg i en tekst, og denne metafunksjonen understreker dermed den systemisk-funksjonelle lingvistikkens vektlegging av *tekster* (eller diskurs) som studieobjekt.

Også i systemisk-funksjonell lingvistikk styres analysene av perspektivet på studieobjektet, dominerende analogier og grammatisk metaspråk. Autentiske tekster analyseres for å avdekke hvilke valg fra det leksikogrammatiske systemet som ligger til grunn for meningskonstruksjonen i ulike kontekster. I likhet med de andre teoretiske rammeverka vi har diskutert, er det således ingen tvil om at denne metagrammatikken bygger på generalisering over språklige ytringer (tekster eller diskurs), men det analytiske metaspråket gir analyser med vekt på hvordan språket brukes i sosial samhandling i ulike kontekster.

Systemisk-funksjonell lingvistikk har det til felles med kognitiv lingvistikk at man legger stor vekt på semantikk. Til skilnad fra det kognitive paradigmet opererer man imidlertid ikke med konseptuelle strukturer som er uavhengige av språk. For Halliday er kunnskap (*knowledge*) det samme som språklig mening, og «experience is the reality that we construe for ourselves by means of language» (Halliday & Matthiessen, 1999, s. 3). For Halliday bygges all kunnskap opp i semiotiske system, og språket er det mest sentrale av disse systema.

Konklusjon

I språkvitenskapelig analytisk tenking opererer man med system av begreper som gjennom høy presisjonsgrad muliggjør teoretiske beskrivelser på grunnlag av intuitiv forståelse av språklige ytringer. I disse teoretiske beskrivelsene settes ytringer og ytringsmuligheter inn i en helhetlig forståelsesramme, og de relateres til ulike beslektta vitenskapelige domener. At lingvistikk grunnleggende sett handler om generalisering over og analyse av språklige ytringer, understrekes av felles kategorier som de grunnleggende ordklassene verb og substantiv. Samtidig varierer det hvorvidt man snakker om prosesser, ting og deltakere, eller om syntaktiske kategorier som defineres på grunnlag av distribusjon. Prosesser og deltakere kan relateres både til sosiale handlinger og mentale rom, mens distribusjonskategorier kan komputeres av en datamaskin. Ulike metaspråk gir således ulike perspektiver på språk som fenomen, og de ulike tilnærmingene kan både utfylle hverandre og stå i motstrid til hverandre.

Kan man så si noe generelt om de analyseprosessene som ligger til grunn for teoretiske beskrivelser i språkvitenskapen? Som tidligere nevnt er analytisk tenking gjerne en stegvis prosess der de ulike stegene er eksplisitte og bygger på hverandre, og de ulike stegene i språkvitenskapelige analyser har etter mitt syn mye til felles med en del av stegene i fenomenologisk metode, slik disse presenteres av Schmicking (2010, s. 39, s. 50). Selv om stegene i praksis vil kunne gli over i hverandre, vil språkvitenskapelig analyse typisk inneholde følgende tre steg:

1. Intuitiv oppfatning av og forståelse av ytring(ene) som skal analyseres
2. Analyse av ytring(ene)
 - generalisering av eksemplar som typer
 - beskrivelse av deler og helheter
 - beskrivelse av syntagmatiske og paradigmatiske relasjoner internt i komplekse enheter
 - beskrivelse av relasjoner mellom enheter
3. Teoretisk beskrivelse gjennom metaspråk (eksplikasjon), og teoretisk forståelse av ytringene i relasjon til teorien som helhet.

Merk at det ikke er intendert noen rekkefølge mellom de punktene som er spesifisert under steg 2. Disse operasjonene vil i stor grad foregå parallelt. Som vi ser, er intuitiv forståelse grunnlaget for at analyser skal kunne komme i gang (steg 1), og vi bygger her på før-teoretisk deltaker-forståelse. Analyser bygger i sin tur på analytisk tenking, der den analyserende innordner eksemplar i typer og klargjør syntagmatiske og paradigmatiske relasjoner internt i komplekse enheter og relasjoner mellom enheter. Teoretiske beskrivelser og generaliseringer gjennom metaspråk gir oss innsikt i hvordan ytringene som studeres, kan forstås i relasjon til den helhetlige teoretiske modellen man har valgt for analysen.

Avslutning

I denne artikkelen har det blitt vist hvordan språkvitenskapen kan karakteriseres som en forståelsesbasert analytisk vitenskap. Og siden forståelse er en relasjon til andres koplinger av representasjonelt innhold til uttrykk, er det også argumentert for at det normative ved språk er grunnleggende for felles forståelse. I tillegg til denne sosiale dimensjonen har språk også en kognitiv dimensjon. Uten kognitive erfaringer av en felles fysisk verden som motiverer de konseptuelle strukturene i språklige representasjoner, kan ikke normer etableres. Normene må også læres av det enkelte individ, og de individuelle representasjonene av normene kan variere noe mellom ulike språkbrukere, som kan ha

mer eller mindre idiolektiske trekk. Like fullt er forståelse *felles* forståelse som bygger på normer.

Den før-teoretiske intuitive forståelsen man tilegner seg som medlem av et språksamfunn, er et nødvendig, men ikke tilstrekkelig grunnlag for de analytiske prosessene som gjør at man kan gå fra bruk *av* språket til vitenskapelig viten *om* språket. Mens intuitive tankeprosesser er automatiske, raske, implisitte og styrt av vaner, er analytiske prosesser viljesstyrte, mer tidkrevende og anstrengende, gjerne trinnvise og mer fleksible. Gjennom refleksiv rekonstruerende analyse kan den intuitive forståelsen vår av språklige ytringer gjøres eksplisitt fra ulike perspektiver i ulike teoretiske tilnærminger. Samtidig er det normative også et viktig grunnlag for analysenes vitenskapelige etterprøvbarehet. Selv om normene for metaspråk som brukes i vitenskapelig beskrivelse er mer eksplisitte enn normer som regulerer hverdagspråket, er de ikke vesensforskjellige: Det er avgjørende for etterprøvbarehet at det språkvitenskapelige metaspråket deles i det språkvitenskapelige samfunnet. Noe alternativ til intersubjektiv etterprøvbarehet finnes ikke i en forståelsesbasert analytisk vitenskap som lingvistikken, og det er dermed avgjørende at metaspråk defineres så presist som mulig. I tillegg er det selvfølgelig avgjørende at datagrunnlaget og trinnene i analysen beskrives nøyaktig.

Ulike perspektiver på studieobjektet språk og på forholdet mellom språk, språkbruker og verden, ulike analogier og ulike relasjoner til beslektede vitenskapelige domener gir ulike metaspråk og dermed ulike teoretiske rammeverk. Dette kan være et fruktbart utgangspunkt for utforskning av språk fra ulike perspektiver. Kvalitativ språkvitenskapelig analyse er et sentralt grunnlag for så ulike ting som utforming av hypoteser om språkrelatert nevrologi, språkrelatert psykologi, utvikling av språkteknologi, studier av språklig meningsskaping, kommunikasjon og lese- og skriveopplæring. Derfor er slik analyse også verdt å praktisere, og det er ingen grunn til å si at det hverken er biologi, nevrologi, psykologi eller sosiologi som er språkvitenskapens kjerneanliggende. Språkvitenskapen kan relateres til disse disiplinene, men det er like fullt kvalitativ analyse av språklige ytringer som er språkvitenskapens kjerne.

Abstract

Which kind of science is linguistics? In linguistics, we cannot escape intuitive understanding of linguistic utterances. It is therefore argued that linguistics has an intuitive basis that is common to all theoretical frameworks. At the same time, however, linguistics as a science can best be described as analytical, with qualitative linguistic analysis as the most important basis. The relationship between analyses and the intuitions on which they are based is a relationship that is rarely explicitly discussed, and the aim of this article is to shed light on how these concepts can be understood in relation to each other in linguistics, and what psychological research can tell us about intuitive and analytical thought processes. The article also discusses what different theoretical frameworks have in common and how they differ from each other through different analytical concepts.

Tor Arne Haugen
Høgskulen i Volda
Postboks 500
NO-6101 Volda
Tor.Arne.Haugen@hivolda.no

Litteratur

- Andersen, T. H. & Holsting, A. E. M. (2015). *Teksten i grammatikken*. Syddansk universitetsforlag.
- Apel, K.-O. (1979). The common presuppositions of hermeneutics and ethics: Types of rationality beyond science and technology. *Research in Phenomenology*, 9(1), 35–53. <https://doi.org/10.1163/156916479X00039>
- Bargh, J. A. & Morsella, E. (2008). The unconscious mind. *Perspectives on Psychological Science*, 3(1), 73–79. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2008.00064.x>
- Bartsch, R. (1987). *Norms of language. Theoretical and practical aspects*. Longman.
- Bartsch, R. (2002). *Consciousness emerging: The dynamics of perception, imagination, action, memory, thought and language*. John Benjamins.
- Bruner, J. (1960). *The process of education*. Harvard University Press.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. Mouton.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. The MIT Press.

- Chomsky, N. (1995). *The minimalist program*. The MIT Press.
- Croft, W. (2001). *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford University Press.
- Croft, W. (2009). Toward a social cognitive linguistics. I V. Evans & S. Pourcel (Red.), *New directions in cognitive linguistics* (s. 395–420). John Benjamins.
- Devitt, M. (2006). Intuitions in linguistics. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 57(3), 481–513. <https://doi.org/10.1093/bjps/axl017>
- Donald, M. (1991). *Origins of the modern mind. Three stages in the evolution of culture and cognition*. Harvard University Press.
- Eysenck, M. W. & Keane, M. T. (2015). *Cognitive psychology: A student's handbook*. Psychology Press.
- Fiengo, R. (2003). Linguistic intuitions. *The Philosophical Forum*, 34(3–4), 253–265. <https://doi.org/10.1111/1467-9191.00138>
- Firth, J. R. (1950). Personality and language in society. *The Sociological Review*, 42(1), 37–52. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1950.tb02460.x>
- Frensch, P. A. & Rüniger, D. (2003). Implicit learning. *Current Directions in Psychological Science*, 12(1), 13–18. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01213>
- Gibson, J. J. & Gibson, E. J. (1955). Perceptual learning: Differentiation or enrichment? *Psychological Review*, 62(1), 32–41. <https://doi.org/10.1037/h0048826>
- Goldberg, A. E. (1995). *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. University of Chicago Press.
- Habermas, J. (1979). *Communication and the evolution of society*. Beacon Press.
- Halliday, M. A. K. (2014). *Introduction to functional grammar* (4. utg.). Routledge.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, C. M. I. M. (1999). *Construing experience through meaning: A language-based approach to cognition*. Continuum.
- Harder, P. (1996). *Functional semantics: A theory of meaning, structure and tense in English*. Mouton de Gruyter.
- Harder, P. (2010). *Meaning in mind and society: A functional contribution to the social turn in cognitive linguistics*. Mouton de Gruyter.
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Overs.). Harper & Row. (Opprinnelig utgitt 1927)
- Itkonen, E. (1978). *Grammatical theory and metascience: A critical investigation into the methodological and philosophical foundations of «autonomous» linguistics*. John Benjamins.
- Itkonen, E. (1981). The concept of linguistic intuition. I F. Coulmas (Red.), *A festschrift for native speaker* (s. 127–140). Mouton de Gruyter.
- Itkonen, E. (2005). *Analogy as structure and process*. John Benjamins.
- Itkonen, E. (2008). The central role of normativity in language and linguistics. I J. Zlatev, T. Racine, C. Sinha & E. Itkonen (Red.), *The shared mind: Perspectives on intersubjectivity* (s. 279–306). John Benjamins.

- Itkonen, E. (2019). Concerning the scope of normativity. I A. Mäkilähde, V. Leppänen & E. Itkonen (Red.), *Normativity in language and linguistics* (s. 29–67). John Benjamins.
- Kahneman, D. (2003). A perspective on judgment and choice: Mapping bounded rationality. *American Psychologist*, 58(9), 697–720. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.9.697>
- Lamb, S. M. (1999). *Pathways of the brain: The neurocognitive basis of language*. John Benjamins.
- Langacker, R. W. (1982). Space grammar, analysability, and the English passive. *Language*, 58(1), 22–80. <https://doi.org/10.2307/413531>
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites*. Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of cognitive grammar: Descriptive application*. Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
- Lewis, D. (1969). *Convention: A philosophical study*. Harvard University Press.
- Liebermann, M. D. (2000). Intuition: A social cognitive neuroscience approach. *Psychological Bulletin*, 126(1), 109–137. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.1.109>
- Marantz, A. (2005). Generative linguistics within the cognitive neuroscience of language. *The Linguistic Review*, 22, 429–445. <https://doi.org/10.1515/tlir.2005.22.2-4.429>
- Matthiessen, C. M. I. M., Teruya, K. & Lam, M. (2010). *Key terms in systemic functional linguistics*. Continuum.
- Mondal, P. (2014). *Language, mind and computation*. Palgrave Macmillan.
- Myers, D. G. (2002). *Intuition: Its powers and perils*. Yale University Press.
- Myers, D. G. (2010). Intuition's powers and perils. *Psychological Inquiry*, 21(4), 371–377. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2010.524469>
- Mäkilähde, A., Leppänen, V. & Itkonen, E. (2019). Norms and normativity in language and linguistics: Basic concepts and contextualisation. I A. Mäkilähde, V. Leppänen & E. Itkonen (Red.), *Normativity in language and linguistics* (s. 1–28). John Benjamins.
- Möttönen, T. (2016). *Construal in expression: An intersubjective approach to cognitive grammar* [Doktoravhandling, Helsingfors universitet]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1902-5>
- Neisser, U. (1963). The multiplicity of thought. *British Journal of Psychology*, 54(1), 1–14. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1963.tb00857.x>
- Platzack, C. (1998). *Svenskans inre grammatik: Det minimalistiska programmet*. Studentlitteratur.

- Porter, S. E. & Robinson, J. C. (2011). *Hermeneutics: An introduction to interpretive theory*. Eerdmans.
- Reber, A. S. (1967). Implicit learning of artificial grammars. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 6(6), 855–863. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(67\)80149-X](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(67)80149-X)
- Saussure, F. (1983). *Course in general linguistics*. Duckworth.
- Schmicking, D. (2010). A toolbox of phenomenological methods. I S. Gallagher & D. Schmicking (Red.), *Handbook of phenomenology and cognitive science* (s. 35–55). Springer.
- Searle, J. R. (1992). *The rediscovery of the mind*. The MIT Press.
- Simon, H. A. (1992). What is an «explanation» of behavior? *Psychological Science*, 3(3), 150–161. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1992.tb00017.x>
- Stanovich, K. E. & West, R. F. (2000). Individual differences in reasoning: Implications for the rationality debate? *Behavioral and Brain Sciences*, 23(5), 645–665. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00003435>
- Talmy, L. (2007). Foreword. I M. Gonzalez-Marquez, I. Mittelberg, S. Coulson & M. J. Spivey (Red.), *Methods in cognitive linguistics* (s. XI–XXI). John Benjamins.
- Taylor, J. R. (2002). *Cognitive grammar*. Oxford University Press.
- Tomasello, M. (2008). *Origins of human communication*. The MIT Press.
- Wittgenstein, L. (2009). *Philosophical investigations* (G. E. M. Anscombe, P. M. S. Hacker & J. Schulte, Overs., 4. utg.). Wiley-Blackwell. (Opprinnelig utgitt 1953)
- Zlatev, J. (2016). Turning back to experience in cognitive linguistics via phenomenology. *Cognitive Linguistics*, 27(4), 559–572. <https://doi.org/10.1515/cog-2016-0057>